Roland Marti

Dolnoserbšćina: dwojna mjeńšynowa rěc

1. W stawiznach Europy ma pšašanje mjeńšynow wjeliki wuznam. Šćit mjeńšynow jo był nejžwažnjejšy dypk europejskeje politiki mjazy prědneju a drugeju swětoweju wojnu. Toś ta tradicija jo se dalej wjadła po drugej swětowej wojnje, a położenje mjeńšynow jo se kontrolěrowało wot mjazynarodnych organizacijow statow (UNO, Europejska rada) a wot mjeńšynow samych (wosebnje FUEV). W casu „zymneje wojny“ jo se (nje)zachowanje pšawow mjeńšynow znjewužywało ako argument w rozestajenjach mjazy podzajtšom a podwjacorom (za Serbow gl. na pś. Nowusch 1988). W slědnem casu su se zmocnili procowanja wo šćit mjeńšynow wosebnje we wobłuku zachowanja mjeńšynowych rěcow (za Europu gl. na kazniskej rowninje Europejska charta regionalnych a mjeńšynowych rěcow [www.coe.fr/fr/txtjur/148fr.htm] a ako organizacija Europejski běrow za mjenjej wužywane rěcy EBLUL [www.eblul.org]).

To jo zawěśće zwězane z faktom, až jo wjele mjeńšynowych rěcow wobgrozone (Robins/Uhlenbeck 1991, Fase a dr. 1992, Hale a dr. 1992, Grenoble/Whaley 1998, Matsumura 1998, Sasse 2001).[1]

1.1. Za mjeńšyny jo se pśecej pominała *rownopšawnosć* z wětšynu. Ale we wobłuku rěcy to njedosega. Mjazy wětšynoweju a mjeńšynoweju rěcu musy kněžyś *rownowaga*, a to nic jano kwantitatiwna, ale teke kwalitatiwna rownowaga. Gaž rěcy njejstej w rownowaze, pon dej se zmocniś słabša rěc. To možo se staś pśez wurownajucu (kompenzatorisku) rěcnu politiku.

1.2. Zajmne jo, až se pśecej glěda na mjeńšynowe pšašanje ako na binarny problem: jadna wětšyna stoj pśeśiwo jadnej mjeńšynje (abo pśeśiwo někotarym mjeńšynam). Za mjazsobne zwiski mjeńšynow se nichten tak pšawje njezajmujo.[2] A w takich mjazsobnych zwiskach možo se wospjetowaś położenje mjazy mjeńšynu a wětšynu: jadna z mjeńšynowu (abo mjeńšynow) jo wětšyna pśeśiwo drugej, kenž jo potakem dwojna mjeńšyna. Take położenje možo wosebnje nastaś, gaž glěda wětšyna na mjeńšyny ako jaden celk a se njezajmujo za nutśikowne źělenje.[3]

---

[1] Z tym možo se teke wujasniś zajm rěcywědnikow za „smjerś rěcow“ (gl. Dorian 1989, Hagège 2000, Nettle/Romaine 2000, Crystal 2002; někotare rěcywědniki wužywaju samo wuraz „linguicide“, mordarstwo rěcow, gl. Skutnabb-Kangas 2000) a za wožywjenje rěcow (Fishman 1990, 1991 a 2001, Hinton/Hale 2001). Zajmne jo, až njejsu europejske rěcy (a wosebnje słowjańske rěcy) mocnje zastupjone w tych knigłach a nastawkach (dolno- a gornoserbšćina felujotej pśisamem we wšyknych publikacijach, za wuwześim knigłow, kenž se zaběraju wosebnje ze słowjańskim rumom, na pś. Šatava/Hose 2000 a Kuznecova a dr. 1997).

[2] Jano Pfister 1996 jo pokazał na pśikłaże retoromańskich rěcow w Italskej na to, až wobstoje „priwilegěrowane“ a „njepriwilegěrowane“ rěcne mjeńšyny.

[3] Ako pśikład možo se pokazaś na retoromańšćinu w Šwicarskej. Retoromańšćina jo mjeńšynowa rěc w Šwicarskej, kenž njejo jadnotna, ale wobstoj z pěšich pisnych wariantow. Mjazy tymi wariantami jo sursilvan w wětšynowej poziciji, a sutsilvan w mjeńšynowej. Sutsilvan jo potakem dwojc raz mjeńšyna. (Ze zawjeźenim jadnotneje pisneje rěcy *Rumantsch grischun* jo se toś to położenje zasej pśeměniło.)

Mjazy słowjańskimi rěcami jo pśikład za take położenje serbšćina. Serbšćina jo mjeńšynowa rěc napśeśiwo nimšćinje, a nutśikownje jo dolnoserbšćina mjeńšynowa rěc napśeśiwo gornoserbšćinje.

2. Serbšćina jo źinsa nejžwěcej podwjacorny źěł słowjańskego rěcnego kontinuuma a wužywa se hyšći w podzajtšnej Nimskej, we Łužycoma.[4] Politiski słuša Gorna Łužyca k Lichotnemu kraju Saksa a Dolna Łužyca ku kraju Bramborska. Serbskorěcny wobcerk jo kupa (abo lěpjej gronjone gjarsć kupow) w nimskej wokolinje. Wušej togo njejo wobcerk kompaktny: za wětšy źěł su Serby žywe gromaźe z Nimcami a samo w serbskorěcnem wobcerku su woni zwětšego mjeńšyna. Jano w katolskej Gornej Łužycy, w někotarych jsach k podzajtšu wot Kamjeńca, jo serbšćina hyšći wobchadna rěc, tak až možo se tam wuchadaś wot kompaktnego serbskorěcnego wobcerka.

Pod „serbšćinu“ se rozmějotej dwě pisnej rěcy: gornoserbšćina a dolnoserbšćina.[5] Gornoserbšćina wužywa se głownje w Gornej Łužycy a stakim w Sakskej, a dolnoserbšćina w Dolnej Łužycy, potakem w Bramborskej.

Licba Gornych a Dolnych Serbow njedajo se zwěsćiś, dokulaž w slědnych licenjach ludu njejo se pšašało za ludoweju pśisłušnosću a za znaśim serbšćiny. A ludowa pśisłušnosć njeby nic groniła wo znaśach serbšćiny, dokulaž wotwisujo ludowa pśisłušnosć jano wot wuznaśa.[6] Luźi, kenž dosć derje wobkněže serbšćinu, jo mjazy 20 000 a 30 000.[7]

Na celostatnej rowninje njama serbšćina žednu oficialnu funkciju: serbšćina a Serby se njespominaju w nimskej wustawje a w nimskich kaznjach.[8] Na rowninje zwězkowych krajow jo to hynac. Lichotny kraj Saksa a kraj Bramborska spomnjejotej Serby we swojima wustawoma (wustawa Sakskeje artikel 6, wustawa Bramborskeje wotrězk 4, artikel 25) a matej kuždy swoju Serbsku kazń. Božko njedostanjo serbšćina we wustawoma zwězkoweju krajowu a we wotpowědnyma Serbskima kaznjoma funkciju statneje abo oficielneje rěcy.[9] We wobyma krajoma šćita a spěchujo se serbšćina; wušej

---

[4] W zachadnosći jo rěcny wobłuk był wo wjele wětšy, gl. wo tom Muka 1904. Wušej togo njejo serbšćina pśecej była ta nejžwěcej podwjacorna słowjańska rěc, dokulaž k podwjacoroju wot serbšćiny jo hyšći była połobšćina. K połnocy su se pśizamknuli pomorske dialekty.

[5] Njamogu se how zaběraś z pšašanim, lěc jo serbšćina jadna rěc abo lěc stej to dwě rěcy (gl. k tomu rozestajenje w Schuster-Šewc 1959, 1965 a 2000, Lötzsch 1963 a 1965). Na rowninje pisnych rěcow jo jasne, až mamy cyniś z dwěma samostatnyma pisnyma rěcoma.

[6] Gl. Bramborska serbska kazń § 2: „K serbskemu ludoju słuša, chtož se k njomu wuznawa. Wuznaśe jo wolne a njesmějo se wotprěwaś daniž pśespytowaś.“ Wuznawaś ako Serby mogu se togodla teke luźe, kenž serbski powšyknje njewuměju.

[7] Gl. za prědnu licbu Ela 2000, 18 (licba wopśimjejo gorno- a dolnoserbšćinu). Za dolnoserbšćinu su licyli nosarjow rěcow we wubranych jsach a potom su wulicyli možnu licbu za celu Dolnu Łužycu. To jo dało maksimalnje 7 000 luźi „ze znajobnosćami dolnoserbšćiny“ (Jodlbauer a dr. 2001, 39), což njegroni, až su to luźe, „wobkněžece dolnoserbšćinu“.

[8] Wo stawiznach pšawniskego położenja Serbow a wosebnje wo nětejšnem stawje gl. Pastor 1997.

[9] Jano serbskej kazni stej se wozjawiłej w serbskima rěcoma (Saksa serbska kazń § 16, Bramborska serbska kazń § 14; wo płaśiwosći serbskeju wersijowu se tam nic njegroni; nejskerjej płaśi jano nimska wersija). Wušej togo jo se wudała (ale njejo se oficielnje wozjawiła w amtskem łopjenje) wustawa Sakskeje w dwěma rěcoma (Verfassung/Wustawa 2001). Pastor 1997, 160, howacej měni: „Im Ergebnis ist Sorbisch damit ebenso wie Deutsch auch ohne ausdrückliche Bestimmung in der sächsischen Fassung als Staatssprache des Freistaates Sachsen

togo se pśedpisuju dwojorěcne nadpisma a serbskorěcne wusćełanja w zjawnopšawniskich medijach (Saksa serbska kazń § 8, 10 a 14, Bramborska serbska kazń § 8, 11 a 12). Wuknikam dajo se možnosć nawuknjenja serbšćiny w šuli.[10] W Sakskej maju Serby hyšći pšawo wužywaś serbšćinu pśed sudom a w amtach, ale amty njemuse wotegroniś w serbskej rěcy (Saksa serbska kazń § 9).

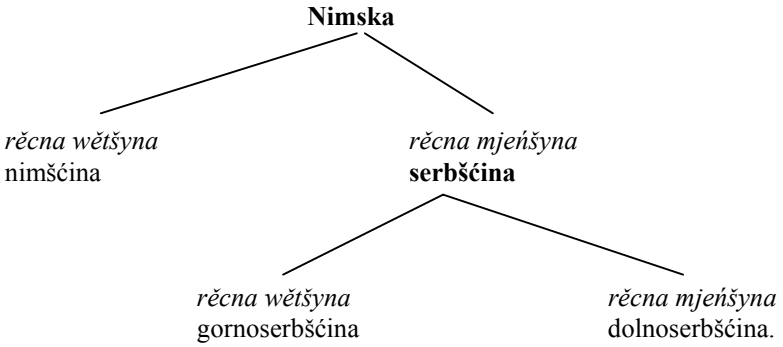
Wo mjazsobnych pośěgach mjazy gorno- a dolnoserbšćinu njedajo se z pšawniskich tekstow wjele zgoniś. Zajmne jo, až se njeśćitujo a njespěchujo jano jadna rěc:

> Swobodny stat Saksa připóznawa serbskej rěči, wosebje hornjoserbšćinu, jako wuraz duchowneje a kulturneje bohatosće kraja. Jeju wužiwanje je swobodne. Jeju nałožowanje w słowje a pismje w zjawnym žiwjenju a pozbudźowanju k tomu so škitatej a spěchujetej. (Saksa serbska kazń § 8)

> Serbska rěc, wosebnje dolnoserbšćina, ma se šćitaś a spěchowaś. Nałožowanje serbskeje rěcy jo wolne. (Bramborska serbska kazń § 8)[11]

Kazni zwuraznijotej, až njejo geografiske rozdźělenje gorno- a dolnoserbšćiny absolutne. Gornoserbšćina njejo jano wobmrokowana na Gornu Łužycu, ale ma teke wěsty wuznam w Dolnej Łužycy a nawopak. Take położenje wupšawja analizu pośěgow mjazy serbskima pisnyma rěcoma.

Pśeglěd pokazujo, až jo (nanejmjenjej źinsa) gornoserbšćina mocnjejša nježli dolnoserbšćina. Gaž zapśimjejomy hyšći nimšćinu, pon mamy teke w Nimskej położenje dwojneje rěcneje mjeńšyny:

anzusehen.“ Cwiblujom, až tomu tak jo, dokulaž serbska kazń (kenž jo se wozjawiła akle po wudašu knigłow Pastora) njegroni nic wo serbskej rěcy ako statna abo oficielna rěc.

[10] Bramborska serbska kazń § 10: tam se njegroni nic wo serbskej rozwucowańskej rěcy (sorbische Unterrichtssprache), dajo se maksimalnje možnosć dwojorěcneje wucby (zweisprachiger Unterricht). Šulske nastupnosći Sakskeje njejsu rědowane w serbskej kazni, ale w sakskich šulskich kaznjach a postajenjach (wotśišćane w Pastor 1997, 275–279); tam wobstoj možnosć wšeje wucby (mimo nimšćiny) w serbskej rěcy (w tak pomjenjonych A-šulach).

[11] Bramborska wuchada how z jadneje serbskeje rěcy, w Sakskej se groni wo dwěma rěcoma (gl. wužywanje duala). To wotbłyšćujo rozdźělne wědomnostne pozicije (gl. gorjejce). Źiwno jo, až podpěrujo tekst Bramborskeje kazni poziciju jadnotnosći serbšćiny. W zjawnostnej diskusiji wumjatuju skerjej Dolnym Serbam z Bramborskeje rěcny separatizm (gl. na pś. wužywanje termina *wendisch*), a Gorne Serby ze Sakskeje płaśe skerjej ako zaśćitowarje jadnotnosći.

3. Stawizny pośěgow mjazy gorno- a dolnoserbšćinu zachopiju z wutworjenim pisneju rěcowu, a to jo se stało ako wuslědk reformacije.[12] Na zachopjeńku su spisowaśele (tencas su to głownje byli pśełožowarje) pisali na podłožku maśerineje podrěcy abo podrěcy wosady, źož su woni źěłali, a taka rěcna forma jo dosegała za rukopisne knigły, kenž su se jano wužywali na městnje. Za śišćane knigły, kenž su měli wětše rozšyrjenje, jo wěste wurownanje rěcnych wosebnosćow notne było. Wurownanje jo se stało pomałem a njejo se rozšyrjało na cały serbskorěcny wobłuk; potakem njejo nastała jadnotna serbska pisna rěc. To jo zwězane z faktom, až njejstej Łužycy byłej jadnotnej daniž politiski, daniž religioznje.[13]

Pod wliwom politiskego położenja jo se wutworiła dolnoserbska pisna rěc na podłožku Chośebuskeje podrěcy. Rozsuźece za pśesajźenje Chośebuskego podłožka jo zawěśće był fakt, až jo prědny śišćany Nowy testament wot lěta 1709 wužywał toś tu podrěc.[14]

Podobnu situaciju mamy w Gornej Łužycy: ewangelski pśełožk Nowego testamenta (a potom biblije) a drugich cerkwinych knigłow jo se gotował we nadawku Stawow markgrobojstwa Gorneje Łužycy, a togodla jo se jano glědało na podrěcy (ewangelskich) Serbow Gorneje Łužycy.[15] Podłožk jo był Budyšyńska podrěc, ale młoge wosebnośći su se wotporali, gaž su se jano namakali w toś tej podrěcy. Katolske Serby su pozdźej wutworili a dłujki cas wobchowali wosebnu pisnu wariantu. Wurownanje z ewangelskimi Serbami Gorneje Łužycy njejo było notne, dokulaž njejsu katoliki wužywali ewangelske knigły (a nawopak). Akle z nastaśim wobšyrnjejšego swětnego pismojstwa we 18. a wosebnje 19. stoléšu jo se to pśeměniło, a togodla jo se malsnje wutworiła jadnotna gornoserbska pisna rěc z „analogiskim“ pšawopisom.[16]

---

[12] Pśeglěd wo wuwišu pisneju rěcowu (abo skerjej pisnych rěcow) pla Serbow dajotej Schuster-Šewc 1963 a wosebnje Faska 1994; za katolsku gornoserbšćinu gl. wosebnje Michałk 1980 a Stone 1989, za dolnoserbšćinu Šwjela 1903 a Stone 1985.

[13] Pśi wutworjenju pisnych rěcow su take njerěcne faktory rozsuźece, a nic rěcne rozdźěle a zgromadnosći. Źinsajšna gornoserbšćina a dolnoserbšćina stej rěcnje bliže njeźli wusoko- a nižonimske podrěcy; glicholan stej prědnej samostatnej pisnej rěcy, a slědnej słušatej gromaźe pod kšywom nimskeje pisneje rěcy. Taki „separatizm“ na rowninje pisnych rěcow jo typiski za słowjańske pisne rěcy, gl. Kloss 1969, 147. We młogich padach jo rěcny „separatizm“ pla Słowjanow zwězany z wutworjenim rěcnych rozdźělow (Ausbau), gl. na pś. rozpad serbochorwatšćiny na chorwatsku, bosańsku a serbisku pisnu rěc ako wuslědk nutśikownych (njerěcnych) rozestajenjow.

[14] A Chośebusku podrěc jo wubrał pśełožowaŕ Fabricius, dokulaž toś ta podrěc „vor den zierlichsten und accuratesten gehalten wird“ (Schuster-Šewc 1967, 368). Estetiske zacuśe, až jo Chośebuska podrěc nejžlěpša, jo nejskerjej zwězane z prestižom głownego města a nic z objektiwneju rědnosću (gl. powšyknje k tomu Lieberson 1982, 43). Zajmne jo, až jo Fabricius samorozmějobnje jano pśełožował „in die Wendische Sprache des Nieder-Lausitzischen Dialects“ (Schuster-Šewc 1967, 365) a njejo myslił na pśełožk za wobej Łužycy.

[15] We protokolu zgromaźenja Stawow z lěta 1689 pišo se, až muse teksty wužywaś „eine gleich durchgehends gebräuchliche wendische Sprache“ (Mětšk 1960, 129). „Wendische Sprache“ měni how, to se wě, gornoserbšćinu.

[16] Analogiski pšawopis jo wužywał łatyńske pismiki a diakritiku po podobje drugich słowjańskich rěcow (wosebnje češćiny), gl. Pful 1848, 65: „[...] n o w y p r a w o p i s [...] je na powšitkomne słowjanskje prawidła założeny a so s k ł a d n y, abo analogiski mjenuje.“

Nejpozdźej ku kończoju 17. stoléša mamy potakem jasne rěcne mroki mjazy (ewangelskeju) gorno- a dolnoserbskeju pisneju rěcu.[17] Togodla musy poglěd na stawizny mjeńšynowego położenja dolnoserbšćiny wuchadaś z wobeju perspektiwowu: z nimsko-serbskeje a z gornoserbsko-dolnoserbskeje.

3.1. Stawizny pośěgow mjazy nimšćinu a serbšćinu su dłujki cas byli dosć měrne. W oficielnem wobłuku a w městach jo se kněžyła nimska rěc, na jsach serbšćina. Po reformaciji su se měrne pośěgi pomałem pśeměnili. Statne a cerkwinske wušnosći su se procowali wo pśenimcenje Serbow. Na zachopjeńku jo se ta germanizatoriska źěłabnosć wobmrokowała na kšomy serbskego rěcnego wobłuka, źož jo ludnosć južo była rěcnje měšana. Ale nejpozdźej wot 19. stoléša su se take procowanja rozšyrjali na cały wobcerk, źož su Serby žywe byli. To jo było zwězane z wutworjenim modernego stata (centralizěrowana administracija, šula, armeja atd.) a z pśiběrajucym nacionalizmom, wosebnje po założenju nimskego rajcha.[18] Wot togo casa jo nimski stat dosć mocnje wojował pśeśiwo wužywanju serbšćiny a jo ju tolerěrował jano tam, źož njejo była nimskorěcna komunikacija možna. Šulska a cerkwinska wušnosć stej pśewzełej germanizatoriski nadawk (ale młoge ceptarje a fararje na jsach su se dalej zasajźowali za zdźaržanje serbšćiny). We wustawje Weimarskeje republiki su se mjeńšyny a jich pšawa formalnje pśipoznali[19], ale pšawa na wužywanje rěcy w šuli a w cerkwjach su se po možnosći wobmrokowali, a we casu tśeśego rajcha jo se wužywanje serbšćiny we zjawnosći zakazało. NDR jo serbsku mjeńšynu zasej pśipoznała a dosć mocnje podpěrowała. Samo taka mocna podpěra njejo mogała wurownaś wuslědki germanizatoriskeje rěcneje politiki a wuslědki powšykneje politiki NDR na drugich rowninach (industrializacija Łužycowu, prodrustwowe gibanje, anti-cerkwinska politika, wotbagrowanje jsow za dobywanje brunicy atd.). Stawne woteběranje licby nosarjow serbšćiny a rěcnego wobcerka pokazujo, aż njejo mjeńšyna mogała zachowaś swoju poziciju. Kužda z nimskego boka nałožowanych napšawow jo wosłabiła położenje serbšćiny, dokulaž žedna z nich njejo była napšawdu kompenzatoriska.

3.2. Pośěgi mjazy gorno- a dolnoserbšćinu njejsu se tak derje wusléźili ako nimsko-serbske pośěgi. To jo zwězane z tradiciju, kenž gléda na Serby ako na jadnotnu mjeńšynu a na serbšćinu ako na jadnotnu mjeńšynowu rěc. Wušej togo jo se jadnotnosć pominała teke wot serbskego boka, dokulaž by rozdźělnosć wosłabiła zaśćitowanje pśeśiwo pśenimcenju. Togodla njejsu wšake pšašanja nutśikownoserbskich pośěgow dosć wuzbadane, a slědujuce wopisanje njejo dospołne.

W zachadnosći stej gorno- a dolnoserbšćina byłej wěcej w rownowaze ako źinsa. Prědne wuspěchy we wobłuku pisneje rěcy ma dolnoserbšćina. Prědny pśełožk Nowego testamenta pśedlaży w dolnoserbskej rěcy (pśełožk N. Jakubicy z lěta 1547), a prědne

---

[17] Za nimsku wětšynu njejo ten rozdźěł měł wuznam: wona jo wiźeła w Serbach jano jadnu mjeńšynu (Wenden) a w serbskima pisnyma rěcoma jano jadnu rěc (wendisch).

[18] Za nimski nacionalizm su wšykne Słowjany byli winiki, a tšach pśed panslawizmom jo teke wobwliwował pośěgi ze Serbami. Na to pokazujo teke założenje potajmnego amta „Wendenabteilung“ po prědnej swětowej wojnje.

[19] Wotpowědny artikel Wejmarskeje wustawy godnośi se wot Pastora (1997, 26) ako „Muster ohne Wert“.

šišćane knigły jo wudał A. Moller 1574 teke w dolnoserbskej rěcy.[20] Ale to jo se malsnje pśeměniło. Južo w 17. stoléšu pišu a wudaju se w Gornej Łužycy wěcej knigłow njeźli w Dolnej. A pśewaga Gorneje Łužycy jo se zmocniła w slědujucem stoléšu. To njejo tencas było tak widobne, dokulaž njejsu zwiski mjazy Gornymi a Dolnymi Serbami byli tak wuske. Ale w 19. stoléšu, z lěpšymi možnosćami komunikacije, jo se to pśeměniło: w Gornej Łužycy su se zajmowali za „mjeńše bratśi“, a z Dolneje Łužyce su glědali na wuspěchy Gornych Serbow a su se změstymi tek naźejali pomocy. Ako wuslědk mjazsobnego zajmowanja su se nawězali kontakty mjazy zastupnikami Gornych a Dolnych Serbow a jo se pominała serbska jadnotnosć. Akle pśi zgromadnem źěle jo se pokazała njerownowaga pośěgow. Kulturne aktiwity serbskego gibanja su zwětšego wuchadali wot Gornych Serbow a su se, cesćej ze zapozdźenim, pśewzeli do Dolneje Łužyce. Wot togo casa glěda se na Budyšyn ako na głowne město serbskeje kultury, a wšykne celoserbske organizacije maju śěžyśćo w Gornej Łužycy.[21] Togodla su Gornoserby cesćej wustupili ako zašćitowarje wšyknych Serbow a změstymi samo ako rěcniki Dolnych Serbow. Na tom podłožku jo se pomałem wuwijało zacuśe pla Dolnych Serbow, až njejsu jano mjeńšyna napśeśiwo nimskej wětšynje, ale teke napśeśiwo gornoserbskej wětšynje.

Dalokož wěm, njejo nichten naraźił wurownanje teje njerownowagi, a wo kompenzatoriskich napšawach we wobcerjenju mjazyserbskich pośěgow njejo było to grono.

4. Rěcnopolitiske napšawy, kenž pomagaju abo statkuju pśeśiwo mjeńšynam su wotwisne wot pośěgow mjazy wětšynu a mjeńšynu. We casu podtłocowanja mjeńšyny njamožo se wocakowaś tolerantna a hyšći mjenjej kompenzatoriska rěcna politika, ale nawopak napšawy, kenž podpěruju wětšynowu rěc. Gaž se kněže normalne a samo dobre pośěgi, feluju rěcnopolitiske napšawy pśeśiwo mjeńšynje, ale jano wuwześnje namakajomy kompenzatoriske napšawy.

4.1. Do 19. stoléša njamožo se powědaś wo doslědnej rěcnej politice nimskeje wětšyny napśeśiwo serbskej mjeńšynje. Wopyty zakazaś serbšćinu we wucbje abo w cerkwi su se wotměnjali z podpěru šišća serbskich knigłow za cerkwju.[22] Akle nastaśe modernych statow (Sakskego a Pšuskego kralojstwa a potom Nimskego mocnarstwa) jo tworiło wuměnjenja za dojśpiše doslědnosći w rěcnej politice. A w cełem jo se doslědnosć rěcneje politiki negatiwnje wustatkowała na mjeńšynu: kóncny cil statneje politiki jo pśecej było pśenimcenje Serbow. Togodla jo se wužywanje serbšćiny w zjawnem žy-

[20] Ale šišćarnja jo była w Budyšynje, w Gornej Łužycy. To pokazujo na to, až jo była Gorna Łužyca wěcej wuwita na tom polu.

[21] Jano naraźenje wutworiś jadnotny zwězk serbskich towaristwow, Domowinu, jo wot Dolnoserba Bogumiła Šwjele (gl. Rajš 1987, 35–40).

[22] Take kšute pśeměnjenja su typiske za Dolnu Łužycu (gl. Mětšk 1962, 35–88), dokulaž njejo pšuska wušnosć sama pytnuła wuslědki takeje rěcneje politiki a jo serbsku politiku podrědowała „wušym cilam“. W Gornej Łužycy jo to było hynacej, dokulaž su stawy Gorneje Łužycy byli zagronite za politiku, a woni su wosebnje glědali na nutśikowny měr. Togodla jo how był šišć serbskich knigłow statny nadawk: stawy su zarědowali komisiju za wudaśe serbskich cerkwinych knigłow a su potakem pśinosowali k wutworjenju gornoserbskeje pisneje rěcy (gl. Mětšk 1960). Taka podpěra jo snadny pśikład kompenzatoriskeje rěcneje politiki.

wjenju, kontrolěrowanem pśez stat, w lěpšem paźe dopušćiło, ale po možnosći zadorało abo samo zakazało. Podpěra serbšćiny jo za wětšy źěł była symboliska.

Akle po drugej swětowej wojnje jo se to pśeměniło (Pjech 1999, Ela 1995). Politika NDR pśeśiwo Serbam jo we zachopjeńku napšawdu była kompenzatoriska. Na podłožku Sakskeje serbskeje kazni wot lěta 1948 jo se wutworiło serbske šulstwo a kubłanišćo ceptarjow, su se założyli serbske kulturne institucije, jo se podpěrowało wužywanje serbšćiny w zjawnosći. Cil statneje rěcneje politiki jo była dospołna dwojorěcnosć Łužycowu (gl. gronidło „Łužyca buźo dwojorěcna“, Ela 1995, 41–49). Ku kóncoju 50tych lět jo se to pśeměniło (gl. nowe gronidło „Łužyca buźo socialistiska“, Ela 1995, 162). Serbske struktury a serbšćina stej se dalej podpěrowałej, ale kóncny cil jo zasej była asimilacija Serbow w jadnotnem socialistiskem nimskem staśe. A taki cil jo był pśistupny samo pśi zachowanju podpěry serbšćiny, dokulaž toś ta podpěra njejo była dosegajuca, aby wurownała asimilatoriski wliw drugich faktorow. To teke płaśi za położenje Serbow w zjadnośonej Nimskej. K starym asimilatoriskim faktoram pśidu nowe (špatne gospodarske wuwiśe we Łužycoma, wudrogowanje młoźiny, nowe kulturne wliwy), a asimilacija źo togodla hyšći malsnjej.

4.2. Rěcnopolitiske napšawy mogu se pśesajźiś jano, gaž stoj trěbna moc k dispoziciji. Zwětšego njamaju mjeńšyny taku moc. We pośěgach mjazy Gornymi a Dolnymi Serbami njedajo se potakem powědaś wo gornoserbskich napšawach pśeśiwo abo k lěpšemu dolnoserbšćiny, ale skerjej wo narażenjach. Take narażenja pśidu zboka Gornych Serbow južo w zachopjeńku 18. stoléśa. Tencas jo Abraham Frencel narażił, až dolnoserbske fararje by dejali wužywaś gornoserbsku pisnu rěc za prjatkowanja.[23] W 19. stoléśu jo se, głownje zboka Gornych Serbow, narażiła druga možnosć rědowanja pośěgow mjazy rěcoma: nic pśewześe gornoserbšćiny pśez Dolne Serby, ale pśibliženje wobeju rěcowu.[24] Dolne Serby njejsu se zasadnje tomu stajali (we wobłuku słowoskłada jo se samo z dolnoserbskego boka narażiło, slědowaś gornoserbskemu pśikła-

[23] Muka 1881, 74: „Derowegen stünde wohl zu hoffen, wenn in der Niederlausiz sich die Herren Pastores des Oberlausizschen reinen Haupt-dialecti auf der Cantzel nur bedienen wollten, daß leichtlich dahin gebracht werden könnte, daß der gemeine Mann die hier oben ausgegangenen Kirchenbücher verstehen und zugleich nutzen würden“. Redaktor (Michał Hórnik) pśistaji k tomu: „To budźeśe možne było, hdy by so před 300 lětami tak zawjedło, hdy budźechu duchowni narodnje zmysleni byli a hdy budźechu šule w Hornjej a Delnjej Łužicy derje serbske bywałe. Ale Serbja su sebi wot Němcow powjedać dali a skóńcnje sami wěrili, zo horni Serb delnjemu njerozymi a tak staj so wobě podrěči přeco bóle dźěliłoj dyžli zjednoćałej.“

[24] We wobłuku pšawopisa jo to ako prědny narażił Hórnik: „Po přikładźe Hornjołužičanow dyrbja tež Delnjołužičenjo bóle etymologiscy pisać, dyžli so to dotal stawa.“ (Hórnik 1869, 42) Pozdźej jo won rozšyrjał narażenje teke na druge wobcerki rěcy, gl. Hórnik 1880, wosebnje 161–164. Hórnik sam warnujo, aby take pśibliženje njebyło jadnobocne: „Lohko so praji: Mjeńši złožuj so po wjetšim! Ale mjez bratrami ma lubosć přewahu. Tuž njemóžemy žadać, zo dyrbja delni Serbja po hornjoserbsku pisać a zo by Budyšin khoćebuzskej serbšćinje poručał, jako Pariz Francózam (si licet parva componere magnis), ale horni Serb dyrbi so runje tak wo zbliženje starać, kaž delni.“ (162) Konkretne Hórnikowe narażenja pokazuju, až pśeměnjenja potrjefiju w gornoserbšćinje głownje jadnotliwe słowa, ale w dolnoserbšćinje pšawopis. A pśeměnjenja w pšawopisu wobwliwuju rěc wo wjele wěcej, njeźli pśeměnjenja jadnotliwych słowow. Taka rěcna politika jo pśikład nałožowanja principa jadnakoserbskosći.

doju)[25], ale su to interpretowali tak, až musy se take pśibliženje makaś z tradiciju a z „duchom“ dolnoserbšćiny.[26]

Po prědnej swětowej wojnje jo se gornoserbski wliw na dolnoserbšćinu zmocnił, dokulaž jo jadnučki dolnoserbski casnik wuchadał w Budyšynje a dokulaž jo redaktorka Mina Witkojc pśewzeła młoge gornoserbske słowa do casnikoweje rěcy (Pohončowa 2001, 15–16). Zawina za take wuwiśe jo było, až su w Dolnej Łužycy felowali organizacije a luźe, kenž by mogali samostatnje se procowaś wo dolnoserbske należnośći a wo zachowanje serbšćiny.

Pśez podtłocowanje Serbow w casu tśeśego rajcha a pśez wuslědki drugeje swětoweje wojny jo se położenje hyšći pogoršyło. Togodla njejsu Dolne Serby mogali samostatnje pśewjasć kompenzatoriske napšawy. To jo se cyniło z pomocu organizacijow a luźi z Gorneje Łužycy, kenž su wuchadali z gornoserbskich nazgonjenjow a njejsu za wětšy part dosć źiwali na dolnoserbske wosebnośći (Šurman 2001). Dokulaž jo centralna serbska organizacija, Domowina, była legitiměrowana wot NDR, jo wona mogała pśesajźiś rěcypolitiske napšawy. Nejžważnjejša rěcnopolitiska napšawa Serbow jo bźez cwiblowanja było pśewjeźenje reformy pšawopisa w lětach 1949–52 z cilom pśibliženja gorno- a dolnoserbšćiny (Pohončowa 2000).[27] Reforměrowałej stej se oficielnje wobej serbskej pisnej rěcy, ale dolnoserbšćina jo se pśez reformu wo wjele wěcej pśeměniła njeźli gornoserbšćina, a cil pśibliženja rěcowu jo se dojśpił wjelgin jadnobocnje.[28] A wobzamknuła jo se reforma pśez komisiju, źož dolnoserbskej zastupowarja stej byłej mjeńšyna (a jaden z njeju jo jano podpisał „aus taktischen Gründen“ [Pohončowa 2000, 20]).[29] Reforma jo, lěcrownož to njejo było pśedwiźone, teke wobwliwowała wugronjenje w šulach a w rozgłosu (tam jo se zawjadło wugronjenje po pismje, „spelling pronunciation“), a to jo skońcnje wotcuzbniło maminorěcne nosarje dolnoserbšćiny wot „kumštneje“ pisneje rěcy. To samske možo se groniś glědajucy na pśeměnjenja w słowoskłaźe. Masowe zawjeźenje gornoserbskich abo po gornoserbskem modelu tworjonych słowow jo drje powušyło rěcne možnośći dolnoserbšćiny, ale jo pomjeńšy-

---

[25] Gl. nastawk „Serbske słowa k serbskim wutšobam“ (Tešnaŕ 1853/2000), źož źo wo zeserbćenje nimskich požyconkow po pśikłaźe gornoserbskeje rěcy.

[26] Gl. na pśikłaźe pšawopisa Šwjela 1903, 21: „Analogiski pšawopis pótakem za dolnoserbsku rěc hyšći dohujadnany ńejo. Až se na gornoserbskem natwariś musy, to laży južo we ḿeńu „analogiski“, ale wón musy też we zjadnośći wóstaś z nětejšnym d[olno]-s[erbskim] šwabachskim pismom a ńesmějo togodla žedne pśeměńeńa huwjasć, kótarež ńeby na šwabachskem pšawopisu też móžne a hužytne byli.“ Toś jo Šwjela stajił jadnotnosć dolnoserbšćiny (w šwabachskem a łatyńskem/analogiskem pšawopisu) wušej jadnotnośći z gornoserbskim pšawopisom. To jo pśikład wužywanja principa jadnakodolnoserbskośći.

[27] Druga napšawa, kenž jo se oficielnje pśesajźiła, ale njejo se pśiwzeła wot luda, jo zawjeźenje słowa *Sorbe/sorbisch*. W Dolnej Łužycy jo se pśecej wužywało *Wende/wendisch*, a za wětšy źěł luźi jo była *sorbische Sprache* gornoserbska rěc (a potom teke „kumštna“ dolnoserbska pisna rěc); dolnoserbšćina jo była *Wendisch* (Šurman 2001, 107–108).

[28] Zajmne jo, až jo se w diskusijach wokoło reformy wobzamknuło narażenje, kenž by pśeměniło teke gornoserbšćinu wo wjele wěcej (gl. protokol w Pohončowa 2000, 20–21). Ale toś to wobzamknjenje jo se wjelgin malsnje zasej wotporało.

[29] Dalšne wuwiśe serbšćiny jo se wobwliwowało wot serbskeje rěcneje komisije. To jo była celoserbska komisija, kotaraž jo pozdźej założyła dolnoserbsku podkomisiju (gl. Starosta 1984). A pśibliženje jo teke był jaden z cilow teje komisije, wosebnje we wobłuku terminologije. Akle po pśewrośe jo se założyła samostatna dolnoserbska rěcna komisija pśi Maśicy Serbskej (gl. Starosta/Spieß 1994).

ło „akceptancu“ zboka maminorěcnych nosarjow rěcy (Pohončowa 2001, 21). Wšykno to jo było wuslědk rěcneje politiki, pśedpisaneje wot centralnych serbskich institucijow, žož Dolne Serby su byli mjeńšyna, a cesto pśesajźoneje wot gornoserbskich funkcionarjow. A dokulaž jo se politika serbskich institucijow pśecej wotgłosowała z nimskimi statnymi a strońskimi institucijami, su Dolne Serby how byli dwojc raz w mjeńšynowem położenju. Akle wot 70tych lět jo se politika jadnobocneje jadnakoserbskosći (a to jo woznamjeniło pśibliženje dolnoserbšćiny gornoserbšćinje) pomałem wosłabiła, a to wosebnje we wobcerjenju słowoskłada. Zasej jo se procowało wo pśibliženje pisneje dolnoserbskeje rěcy k ludowej rěcy. Rěcna politika jo se potakem pokšajźu zasej pśiwobrośiła jadnakodolnoserbskosći.

Toś to pokšajźne pśeměnjenje w rěcnej politice jo se zmocniło pod nowymi wuměnjenjami po pśewrośe. Nowozałožona dolnoserbska rěcna komisija jo se zaběrała z pšawopisneju reformu.[30] Wona jo narazíła nawrośenje k pšawopisoju, kenž by wěcej wotpowědał ludowej rěcy (po principje jadnakodolnoserbskosći). Ale wobzamknuło jo se jano nawrośenje w jadnom dypku ze styrich (pisanje *-i-* w někotarych słowach ako *nimski*, *spiwaś* atd.). Take małe pśeměnjenje jo wubuźiło mocne wopěranje, wosebnje z boka někotarych Gornych Serbow (Pohončowa 2000, 16), a po wobšyrnych diskusijach njejsu se dalšne pśedwiźone dypki reformy pśewjadli (z wuwześim fakultatiwnego zawježenja pisanja *-ó-*). Z drugego boka jo se narazíło nawrośenje k staremu wugronjenju, a na taku wizu jo se dojśpiła jadnakodolnoserbskosć nanejmjenjej na polu powědaneje dolnoserbšćiny. Potakem njejo dolnoserbšćina mogała se dospołnje wulichowaś z położenja dwojneje mjeńšyny, ale jo namakała kompromis.

Až zacuśe mjeńšynowego położenja jo hyšći žywe, pokazujotej diskusija wo wužywanju słowow *Sorbe, sorbisch* abo *Wende, wendisch*[31] a nastaśe nutśikowneje opozicije na polu pšawopisa.[32] Wužywanje słowow *Wende, wendisch* a *serski* a teke nawrośenje k staremu pšawopisu matej za cil wobmrokowanje a wotporanje gornoserbskego wliwa, potakem wulichowanje wot jadnogo mjeńšynowego położenja.

5. Kak stej se mjeńšynowej rěcy (gorno- a dolnoserbšćina) konkretnje wobwliwowałej wot wětšynoweje rěcy (nimšćiny) a kak jo se mjeńšynowa serbska rěc (dolnoserbšćina) wobwliwowała wot wětšynoweje serbskeje rěcy (gornoserbšćina)? A kak stej se mjeńšynowej rěcy (w prědnem paźe gorno- a dolnoserbšćina, w drugem jano dolnoserbšćina) woborałej pśeśiwo tomu?

5.1. Nimski wliw na serbšćinu jo był (a hyšći jo) wjelgin mocny a won se pokazujo na wšyknych rowninach. To jo zwězane z faktom, až su źinsa wšykne nosarje gorno- a dolnoserbšćiny dwojorěcne a až wětšyna wobkněžy nimšćinu lěpjej nježli serbšći-

---

[30] Pšawopisne reformy su nejśěžćejšy źeł rěcneje politiki. Wopěranje jo pśecej mocne a za wětšy źeł njewěcowne, ale skerjej emocionalne. Togodla njejo wětšyna narazenjow pšawopisnych reformow wuspěšna (za pśikłady ze słowjańskich rěcow gl. Zaprudski 1998).

[31] Wjelgin rozšyrjone jo měnjenje, až *Sorben* su Gorne Serby a *Wenden* Dolne Serby. Aby namakali kompromis (pśikład za „political correctness“), wužywaju amty w Bramborskej źinsa formu *Sorben (Wenden)*. Dokulaž felujo słowo *Wenden* w dolnoserbšćinje, jo se wot towaristwa PONASCHEMU zawjadła opoziciju mjazy *serbski* (za to gornoserbske) a *serski* (za to dolnoserbske).

[32] Towaristwo PONASCHEMU zasajźijo se za Šwjelowy pšawopis a za „sersku rěc“. Wono wudajo *Serske łopjeno* w toś tom pšawopisu a paralelnje ze šwabachskimi pismikami.

nu.[33] W zachadnosći płaśi to nanejmjenjej za wětšy źěł procowarjow, dokulaž su se woni kubłali jano w nimskej rěcy.

We wugronjenju pokazujo se nimski wliw wosebnje w gornoserbšćinje. Za Słowjanow (a teke za slawistow) klincy gornoserbska powědana rěc „nimski“. To jo wosebnje zwězane z wugronjenim /r/ ako [R], ze zarownanim opozicije spiwnosć/njespiwnosć pśez opoziciju njenapnětosć/napnětosć, z wugronjenim cuzych słowow na nimsku wašnju a teke z „nimskeju“ intonaciju. Toś ta „nimskosć“ jo wosebnje typiska za rěc gornoserbskeje inteligence a možo se teke namakaś w dolnoserbšćinje njemaminorěcnych luźi.

Wjelgin mocny jo nimski wliw był w pšawopisu. Do 19. stoleśa jo se bźez wuwześa wužywało šwabachske pismo na nimskem podłožku (jano katolski pšawopis jo slědował ceskej wašni wužywanja šwabachskego pisma). Pśez zawjeźenje analogiskego pšawopisa (łatyńske pismo a „słowjańska“ wašnja pisanja) jo se serbšćina wulichowała wot nimskego wliwa, ale doskońcnje jo se analogiski pšawopis pśesajźił akle po drugej swětowej wojnje. Nimski wliw w tom wobcerku wostanjo źinsa jano w interpunkciji (a w někotarych specialnych pšašanjach).[34]

Na rowninje morfemow a słowow jo nimšćina wobwliwowała serbšćinu na dwojaku wizu. Staršy wliw jo pśewześe cuzych słowow (germanizmow) z pśiměrjenim serbskej gramatiskej twari.[35] Purizm (wosebnje gornoserbski)[36] jo wotporał wětšynu germanizmow, a we młogich padach su se woni zaměnili pśez *calque* (pomorfemny pśełožk); to jo potakem młodša warianta nimskego wliwa.[37] Teke na polu frazeologije jo nimski wliw dosć mocny. Puristiske gibanje njejo wojowało pśeśiwo slědnyma wliwoma (prědny z njeju jo był samo wuslědk purizma), dokulaž „nimskosć“ w tyma padoma njejo była tak widobna: na powjerchu wuglědaju take formy wjelgin „serbski“.

Skońcnje možomy pokazaś na gramatiske a syntaktiske wobwliwowanje serbšćiny pśez nimšćinu. How jo se purizm teke stajił „pśenimcenju“ serbšćiny, ale jo zasej jano wojował pśeśiwo najwidobnejšym germanizmam. Ako take mogu se pomjeniś wužywanje artikla, tworjenje pasiwa z *wordować/wordować*, wotźělobne prefiksy (*horjećahnyć, gorjejbraś*), wužywanje njewosobowego a „pozicijnego“ *wono/wone* (gl. Lötzsch 1998). Mocny nimski wliw na słowoslěd, z drugego boka, jo se tolerěrował: typiski nimska ramikowa struktura sady płaśi źinsa ako normalna za gornoserbsku pisnu rěc (gl. Michałk 1962).

W celem možo se groniś, až jo nimski wliw na serbšćinu dosć mocny, a wuslědki wliwa namakaju se na wšyknych rowninach. Puristiske gibanje jo drje wotporało źěł togo wliwa (wosebnje w gornoserbšćinje), ale won hyšći wostanjo we wšakich formach.

---

[33] Wosebnje za dolnoserbšćinu jo wušej togo ważne, až njejo wjeliki źěł luźi, kenž wužywaju toś tu rěc, maminorěcny (mamina rěc jo nimšćina abo gornoserbšćina).

[34] Na to pokazujo fakt, až su se po reformje nimskego pšawopisa teke pśeměnili pšawidła wotpowědnego źěła gornoserbskeje kodifikacije (gl. Hornjoserbska rěčna komisija 2002).

[35] Za gornoserbšćinu na pś. *cejch, cwyf(e)l, fromny, kumšt, lazować, winčować* (Jenč 1999, 46–48); za dolnoserbšćinu *ajznbona, regirunga, kumštny, bjatowaś, rachnowaś* atd.

[36] Wo purizmje powšyknje gl. Thomas 1991, za gornoserbsku rěc gl. Šołćina 1997, za leksikaliski purizm gl. Thomas 1988, Stone 1968 a 1971.

[37] Na pś. *před-noš-k / pśed-nos-k = Vor-trag, lět-stot-k = Jahr-hundert, samo-zynk / samo-zuk = Selbst-laut, wot-hłos-ować / wot-głos-owaś = ab-stimm-en, za-dźerž-enje / za-žarž-anje = Verhalt-en, za-dwě-l-owanje = Ver-zwei-fl-ung* atd.

5.2. Wobwliwowanje dolnoserbšćiny pśez gornoserbšćinu jo se zachopiło pozdźej nježli wobwliwowanje serbšćiny pśez nimšćinu. Stawizny nutśikownoserbskich pośěgow na polu rěcy zachopiju se popšawem akle w 19. stolěšu, a wjerašk jo dojśpity w drugej połojcy 20. stoléša.

Gornoserbski wliw na dolnoserbsku ortoepiju jo zwězany ze źěłabnosću Gornych Serbow w Dolnej Łužycy. Ako njemaminorěcne su woni wuchadali wot gornoserbskego wugronjenja a su wugronili po pismje (*spelling pronunciation*). To jo wosebnje wobwliwowało rozgłosowe a šulske wugronjenje. Nejskerjej jo se pśez gornoserbšćinu teke posrědnił nimski wliw, a na taku wizu jo rěc dolnoserbskeje inteligence dobydnuła „nimski“ raz. Toś ten wliw jo warnował aż do pśewrota. Po rědowanju wugronjenja pśez dolnoserbsku rěcnu komisiju jo se drje wotporała škodna tradicija, ale něnto kněžy pla młogich njemaminorěcnych cesto njewěstosć, a to wjeźo k zmolkam (hyperkorektne formy).

Gornoserbski wliw na polu ortografije zachopijo se ze zawjeźenim analogiskego pšawopisa. Za dolnoserbšćinu jo jen prědny raz wužywał Smoleŕ we wudašu ludowych pěsnjow. Dłujki cas jo se dolnoserbšćina pisała po powšyknych pšawidłach, kenž su byli gornoserbske. To płaśi wosebnje za jotowanje měkich konsonantow (město smužkowanja, wěcej typiskego za dolnoserbšćinu), za jadnotne pisanje *p/k/t + ř* město *p/k/t + ś/š* (*přawa, při* město *pšawa, pśi*) a za pisanje „nimych“ konsonantow (*wšake* město *šake*, *gdy* město *dy*, *łžyca* město *žyca* atd.). Akle pśez kodifikaciju Šwjele (Šwjela 1903) jo se założyła dolnoserbska tradicija, kenž jo (z wuwześim slědnego dypka) wotpowědowała dolnoserbskemu šwabachskemu pisanju a potakem teke wugronjenju. Reforma po drugej swětowej wojnje jo se pśesajźiła wot gornoserbskeje wětšyny (gl. gorjejce) a jo nejmarkantnjejšy pśikład gornoserbskego wliwa na dolnoserbšćinu. Slědna reforma po pśewroše jo jano była połojcna, a togodla jo se gornoserbski wliw we pšawopisu hyšći po źěłach wobchował.

Na rowninje słowoskłada jo gornoserbski wliw był nejžmocnjejšy (gl. Pohončowa 2001 a 2002). Na zachopjeńku, wosebnje w 19. stolěšu, su se jano pśewzeli gornoserbske słowa za narownanje nimskich požyconkow a za „běłe flaki“ we słowoskłaże, a gornosorabizmy su se pšawidłownje pśiměrili dolnoserbskej fonetice a morfologiji. W 20. stolěšu, wosebnje po drugej swětowej wojnje, jo se toś ten pśiběg powětšył, a pśez njemaminorěcne spisowarje a kulturne funkcionarje jo wjelika mań njenotnych a/abo špatnje pśiměrjonych gornosorabizmow namakała drogu do dolnoserbšćiny. W slědnem casu wotstarcyju se młoge gornosorabizmy, a cesto se wužywa zasej stara nimska požyconka (*lazowaś* město *cytaś*, *loda* město *wobchod* atd.). Potakem wotchyla se dolnoserbšćina pomałem wot gornoserbskego purizma (Pohončowa/Šołćina 2000, 925).

Teke na polu gramatiki a syntakse dajo se zwěsćiś gornoserbski wliw. Tak jo kategorija wosobowosći gornoserbskeje rěcy wobwliwowała kategoriju žywosći w dolnoserbšćinje.[38] To samske płaśi za wužywanje syntetiskego preterituma, kenž možo se jano namakaś w literaturje, a po drugej swětowej wojnje jano pla gornoserbskich spisowaśelow, kenž pišu dolnoserbski (Faska 1998, 225). Wušej togo jo se wotstarcenje gorjejce pomjenjonych gramatiskich a syntaktiskich germanizmow w dolnoserbšćinje pśewjadło pod gornoserbskim wliwom, wosebnje po drugej swětowej wojnje. W slědnem casu jo gramatiski purizm w dolnoserbšćinje mjenjej kšuty, a někotare z wustarco-

[38] Gl. Janaš 1984, 74, pśisp. 1, a teke Faska 1998, 226.

nych germanizmow se zasej dopušćiju. To płaśi wosebnje za wužywanje artikla a za tworjenje pasiwa z pomocu werba *wordowaś*.

Gorjejcne wuwježenja pokazuju, až jo gornoserbšćina mocnje wobwliwowała dolnoserbšćinu, a to wosebnje po drugej swětowej wojnje. Ideja purizma, pśewzeta wot gornoserbskich procowarjow, jo se do pśewrota jano měriła pśeśiwo nimskemu wliwoju, a nic pśeśiwo gornoserbskemu. Něnto možo se wobglědowaś nawopacne wuwiśe: wuslědki gornoserbskego purizma a druge gornoserbske wliwy se wotstarcyju. Město togo rozwija se dolnoserbska warianta „purizma“, kenž pśibližujo pisnu rěc ludowej rěcy a togodla cesto dopušćijo město gornosorabizmow germanizmy, kenž su byli pśegonjowane w casu gornoserbskego purizma.

6. Mjeńšynowe położenje serbšćiny se akle w 19. stoléšu wuzjawijo. A dwojna mjeńšynowa pozicija dolnoserbšćiny jo se popšawem akle wuwijała w 20. stoléšu, wosebnje w NDR. Togodla stej cas NDR a cas po pśewrośe nejžwažnjejšej perioźe we wuwiśu nutśikownoserbskich pośěgow.

6.1. We pśirownanju z pśedchadajucymi stawizniskimi periodami jo cas po drugej swětowej wojnje woznamjenił postup we pośěgach mjazy wětšynu a mjeńšynu. Mjeńšyna jo se zaśćitowała, a wosebnje ważne jo było, až jo se rěc woplěwała. Njeglědajucy na postupnosć mjeńšynoweje politiki NDR (nanejmjenjej do końca 50tych lět), musy se groniś, až to njejo dosegało. Faktiski jo felowała rownowaga mjazy wětšynu a mjeńšynu, a kompenzatoriske napšawy su byli snadne a njejsu mogali wurownaś wuslědki drugich statnych napšawow w gospodarstwje a towarišnosći. Wušej togo su towarišnostne a politiske struktury posrědnili mjeńšynje zacuśe, až diktěrujo se rěcna politika wot wětšyny. To zacuśe jo se hyšći zmocniło pśez fakt, až njejo stat dopušćał wotworjonu diskusiju wo wuslědkach statnych napšawow a wo położenju Serbow a serbšćiny.[39] A to wšykno jo se stało na dwěma rowninoma: mjazy nimskeju wětšynu a serbskeju mjeńšynu na jadnom boce a hyšći raz mjazy gornoserbskeju wětšynu a dolnoserbskeju mjeńšynu. Toś to zacuśe „cuzopostajanja“ jo wjadło k tomu, až njejo bejny źěł mjeńšynowego luda sobu statkował pśi oficielnem woplěwanju serbšćiny a jo se samo wotwrośił wot rěcy. Pla Dolnych Serbow jo wotwrośenje wot rěcy było mocnjejše, dokulaž su se woni culi dwojc raz cuzopostajone. Wuslědk togo wuwiśa w Dolnej Łužycy jo był, až njewobstoj wěcej pśirodne dalejdawanje dolnoserbšćiny.

6.2. Pśewrot jo dał mjeńšynoma možnosć wulichowanja wot cuzopostajanja. Pla Gornych Serbow njejo wulichowanje pominało wjelike napinanje, dokulaž su strońske postajuce struktury wotpadnuli a dokulaž su se statne struktury pśeměnili. Za Dolne Serby jo to było hynac: woni su se wušej togo procowali wo wulichowanje wot gornoserbskego cuzopostajanja abo nanejmjenjej wo wětšu samostatnosć.[40] To se pokazujo we młogich pśeměnjenjach a nowosćach: założenje samostatneje dolnoserbskeje rěcneje komisije, założenje wotnožki Serbskego instituta w Chośebuzu, diskusija wo wuży-

[39] Tak njejsu se wuslědki licenja nosarjow serbšćiny, kenž jo pśewjadł Černik w 50tych lětach (Černik 1956 a 1956a), mogali wozjawiś. A strońske a statne instancy su byli dosć derje informowane wo położenju Serbow a serbšćiny (gl. Ela 1995).

[40] Pśi tom jo pomogała federatiwna struktura zwězkoweje republiki, dokulaž jo kultura nastupnosć krajow, nic zwězka.

wanju terminowu „Wenden“ a „Sorben“ a wo jeju woznamje, diskusija wokoło reformy pšawopisa, atd.

Nejžwažnjejšy pozitiwny wuslědk pšewrota jo była samostatnosć mjeńšyny we nutšikownych nastupnosćach. Na podłožku wěcownego godnošenja położenja jo se rozsuźiło, až centralny dypk dalšneje źěłabnosći buźo zachowanje rěcy. Togodla jo se założył WITAJ-centrum z nadawkom zachowanja abo wožywjenja rěcy. Położenje rěcy jo wosebnje špatne w Dolnej Łužycy, dokulaž jo pširodne dalejdawanje rěcy pšetergnjone. Dolnoserbšćina njamožo se togodla pši wožywjenju rěcy zepěraś na młode maminorěcne, ale musy se naźejaś na dorost, kenž nawuknjo dolnoserbšćinu ako cuzu rěc w źišownjach a šulach po metoźe podnurjenja (imersije) wot ceptarjow, kenž za wětšy źěł teke njejsu maminorěcne.

Zajmne jo, až jo mjeńšyna pšez wulichowanje dobyła wěcej prestiža. To płaśi samo za dolnoserbšćinu: zajm za nawuknjenje rěcy rosćo, wosebnje pla Njeserbow. To samske płaśi za woplěwanje serbskich nałogow a drastwow.

6.3. Kak wugleda pšichod mjeńšynowu? Nejskerjej buźo licba maminorěcnych dalej woteběraś a rěcny wobcerk buźo se dalej pomjeńšyś, dokulaž felujo wopšawdna rownopšawnosć wětšynoweje a mjeńšynoweje rěcy. Hyšći mjenjej stej rěcy w rownowaze, njeglědajucy na rěcnopolitiske napšawy, kenž by dejali położenje wurownaś.

Położenje dolnoserbšćiny jo wosebne. Wona jo se za wětšy źěł wulichowała z jadnogo mjeńšynowego położenja. To jo se stało pšepozdźe, dokulaž jo maminrěcne jědro pšisamem zgubjone. Lěc z projekta WITAJ možo zasej wurosć žywa dolnoserbska rěc, kenž buźo se wšednje wužywaś ako komunikaciski srědk, njejo hyšći wěste. Na kuždy pad buźo to hynakša dolnoserbšćina z drugimi funkcijami, njeźli doněntejšna.

7. Godnošenje pošěgow mjazy gorno- a dolnoserbšćinu njejo tak lažke. Na jadnom boce možo se groniś, až jo gornoserbska pomoc podpěrowała dolnoserbšćinu w kritiskich periodach. To płaśi wosebnje za cas mjazy wojnoma a za cas NDR. Bźez takeje pomocy nejskerjej njeby pšetrało kulturne žywjenje Dolnych Serbow (casnikarstwo, šišć knigłow, změstymi samo literatura), njeby se mogali założyś a wutworiś serbske struktury w Dolnej Łužycy (wosebnje nic serbske šulstwo).[41] Wjelgin ważny jo pši tom był poźěł Gornych Serbow, kenž su źěłali w Dolnej Łužycy.

Na drugem boce jo se ta samska gornoserbska pomoc špatnje wustatkowała na dolnoserbšćinu. Mocny gornoserbski wliw na kulturu a wosebnje na rěc jo Dolne Serby wotcuzbnił wot kultury a pisneje rěcy. To jo zawěśće było zwězane z faktom, až njejsu wšykne zastupniki serbskich institucijow pšecej postupowali wjelgin diplomatiski. Woni njejsu mogali se wotnamakaś z tym, až jo wjele w Dolnej Łužycy było hynacej njeźli w Gornej a až njejsu se wšykne naraźenja ze zagorjetosću pšiwzeli. Taka njesensibelnosć jo była typiska za luźe w centralach serbskich institucijow, kenž njejsu znali wosebnosći położenja w Dolnej Łužycy (Šurman 2001).

Špatnje jo se teke wustatkował fakt, až stej gornoserbšćina a dolnoserbšćina dosć bliskej. To jo dało Gornym Serbam zaśišć, až woni, wuchadajucy wot gornoserbšćiny, južo wobknježe dolnoserbšćinu, gaž glědaju na wšake powjerchne fonetiske zjawjenja. Pši tom njejsu wumarkowali, až njewužywaju dobru dolnoserbšćinu, ale někaku mě-

[41] Wot ceptarjow, kenž su napisali swoje dopomnjeńki wo zachopjeńku serbskeje wucby w Dolnej Łužycy (Brandtowa 1989), jo wětšy źěł pšišeł z Gorneje Łužycy.

šańcu. Z drugego boka njejo pisna dolnoserbska rěc mogała se pšawje wotmrokowaś wot gornoserbskogo wliwa, a to jo powušyło wotkłon pisneje rěcy wot podrěcow. Ako wuslědk njejo wjele maminorěcnych Dolnych Serbow wužywało pisnu rěc.

Powšyknje gronjone laży zawina za wotwrośenje Dolnych Serbow wot procowanjow Gornych Serbow we rozdźělnej interpretaciji nutśikowno-serbskich pośěgow. Gorne Serby su byli měnjenja, až namakaju se wšykne Serby w mjeńšynowem położenju pśeśiwo nimśćinje a muse se gromaźe zaśćitowaś. Za Dolne Serby jo to jano było prědne mjeńšynowe położenje: wušej togo jo za nich hyšći wobstojało druge mjeńšynowe położenje, a wono jo było tšašnjejše, dokulaž njejsu wutworili zaśćitowanje pśeśiwo wotcuzbnjenju zboka gornoserbšćiny. Rozestajenja mjazy Gornymi a Dolnymi Serbami po pśewrośe pokazuju, až jo to był zapokšyty konflikt, kenž musy se rozwězaś. Wostanjo naźeja, až po rozwězanju konflikta namakajotej drogu k mjazsobnemu wužytnemu statkowanju na polu zachowanja rěcowu.

Bibliografija

Brandtowa 1989: Christa Brandtowa (wud.), *Ako smy chopili ceptariś. Dopomnjeńki wucabnikow prědnych lět*, Budyšyn: Domowina.

Černik 1956: Arnošt Černik, *Statistika serbskeje ludnosće w dwuréčnych kóńčinach Łužicow 1955/56*, SKA MS XVII-14 A [mašinopis].

– 1956a: Arnošt Černik, *Statistiske přehladki wosobow ze znajomosću serbšćiny w dwuréčnych kóńčinach Łužicow po wokrjesach a wobwodach*, SKA MS XVII-14 B [mašinopis].

Crystal 2002: David Crystal, *Language Death*, Cambridge: CUP.

Dorian 1989: Nancy C. Dorian (wud.), *Investigating Obsolescence. Studies in Language Contraction and Death*, Cambridge atd.: CUP (*Studies in the Social and Cultural Foundations of Language* 7).

Ela 1995: Ludwig Elle, *Sprachenpolitik in der Lausitz. Eine Dokumentation 1949–1989*, Budyšyn: Domowina (*Spisy Serbskeho instituta* 11).

– 2000: Ludwig Elle, „Die heutige Situation der sorbischen Sprache und Konzepte zu ihrer Revitalisierung“, w: Leoš Šatava, Susanne Hose (wud.), *Zdźerženje, rewitalizacija a wuwiće mjeńšinowych rěčow: teoretiske zakłady a praktiske naprawy – Maintenance, revitalization and development of minority languages: theoretical basis and practical measures – Erhaltung, Revitalisierung und Entwicklung von Minderheitensprachen: theoretische Grundlagen und praktische Maßnahmen. Workshop Bautzen/Budyšin, 16.–17. April 1999*, Budyšyn: Serbski institut, 17–21.

Fase a dr. 1992: Willem Fase, Koen Jaspaert, Sjaak Kroon (wud.), *Maintenance and Loss of Minority Languages*, Amsterdam, Philadelphia: Benjamins (*Studies in Bilingualism* 1).

Faska 1994: Helmut Fasske, „Der Weg des Sorbischen zur Schriftsprache“, w: I. Fodor, C. Hagège (wud.), *Language Reform. History and Future – La réforme des langues. Histoire et Avenir – Sprachreform. Geschichte und Zukunft* VI, Hamburg: Buske, 257–283.

– 1998: Helmut Faska (wud.) *Serbšćina*, Opole: Uniwersytet Opolski – Instytut Filologii Polskiej (*Najnowsze dzieje języków słowiańskich*).

Fishman 1990: Joshua A. Fishman, „What Is Reversing Language Shift and How Can It Succeed?“, w: *Third International Conference on Minority Languages I. General Papers*, Clevedon: Multilingual Matters (*Journal of Multilingual and Multicultural Development* 11), 5–36.
– 1991: Joshua A. Fishman, *Reversing Language Shift. Theoretical and Empirical Foundations of Assistance to Threatened Languages*, Clevedon atd.: Multilingual Matters (*Multilingual Matters* 76).
– 2000: Joshua A. Fishman (wud.), *Can Threatened Languages Be Saved? Reversing Language Shift, Revisited: A 21st Century Perspective*, Clevedon atd.: Multilingual Matters (*Multilingual Matters* 116).
Grenoble/Whaley 1998: Lenore A. Grenoble, Lindsay J. Whaley (wud.), *Endangered Languages: Language Loss and Community Response*, Cambridge: CUP.
Hagège 2000: Claude Hagège, *Halte à la mort des langues*, Paris: Odile Jacob.
Hale a dr. 1992: Ken Hale, Michael Krauss, Lucille J. Watahomigie, Akira Y. Yamamoto, Colette Craig, LaVerne Masayesva Jeanne, Nora C. England, „Endangered Languages“, w: *Language* 68, 1–42.
Hinton/Hale 2001: Leanne Hinton, Ken Hale (wud.), *The Green Book of Language Revitalization in Practice*, San Diego atd.: Academic Press.
Hórnik 1869: Michał Hórnik, „Wudospołnjenje delnjołužiskeho prawopisa“, w: *Časopis Maćicy Serbskeje* 22, 42–44.
– 1880: Michał Hórnik, „Wutworjenje našeje spisowneje rěče a jeje zbliženje z delnjoserbskej“, w: *Časopis Maćicy Serbskeje* 33, 155–164.
Hornjoserbska rěčna komisija 2002: [Hornjoserbska rěčna komisija], „Někotre nowe prawidła za prawopis a interpunkciju w hornjoserbšćinje“, *Rozhlad* 52, 221–222.
Janaš 1984: Pětr Janaš, *Niedersorbische Grammatik für den Schulgebrauch*, Budyšyn: Domowina.
Jenč 1999: Helmut Jentsch, *Die Entwicklung der Lexik der obersorbischen Schriftsprache vom 18. Jahrhundert bis zum Beginn des 20. Jahrhunderts*, Budyšyn: Domowina (*Spisy Serbskeho instituta* 22).
Jodlbauer a dr. 2001: Ralph Jodlbauer, Gunter Spieß, Han Steenwijk, *Die aktuelle Situation der niedersorbischen Sprache. Ergebnisse einer soziolinguistischen Untersuchung der Jahre 1993–1995*, Budyšyn: Domowina (*Spisy Serbskeho instituta* 27).
Kloss 1969: Heinz Kloss, „Völker, Sprachen, Mundarten“, w: *Europa Ethnica* 26, 146–155.
Kuznecova a dr. 1997: А. И. Кузнецова, О. В. Раевская, С. С. Скорвид (wud.), *Малые языки Евразии: Социолингвистический аспект. Сборник статей*, Москва: МГУ.
Lieberson 1982: Stanley Lieberson, „Forces Affecting Language Spread: Some Basic Propositions“, w: Robert L. Cooper (wud.), *Language Spread: Studies in Diffusion and Social Change*, Bloomington: Indiana University Press, 37–62.
Lötzsch 1963: Ronald Lötzsch, „Das Problem der obersorbisch-niedersorbischen Sprachgrenze“, w: *Zeitschrift für Slawistik* 8, 172–183.
– 1965: Ronald Lötzsch, *Einheit und Gliederung des Sorbischen*, Berlin: Akademie (*Sitzungsberichte der DAW zu Berlin, Klasse für Sprachen, Literatur und Kunst* 1965, No. 7).
– 1998: Ronald Lötzsch, „Wliw němčiny: gramatiska interferenca a purizm we wuwiću serbšćiny“, w: Helmut Faska (wud.) *Serbšćina*, Opole: Uniwersytet Opolski – Instytut Filologii Polskiej (*Najnowsze dzieje języków słowiańskich*), 75–87.

Matsumura 1998: Matsumura, Kazuto (wud.), *Studies in Endangered Languages. Papers from the International Symposium on Endangered Languages, Tokyo, November 18–20, 1995*, Tokyo: Hituzi Syobo (*ICHEL Linguistic Studies* 1).

Mětšk 1960: Frido Mětšk, „Der Anteil der Stände des Markgraftums Oberlausitz an der Entstehung der obersorbischen Schriftsprache (1668–1728)“, w: *Zeitschrift für slavische Philologie* 28, 122–148.

– 1962: Frido Mětšk, *Die brandenburgisch-preußische Sorbenpolitik im Kreise Cottbus vom 16. Jahrhundert bis zum Posener Frieden (1806)*, Berlin: Akademie (*Veröffentlichungen des Instituts für Slawistik* 25).

Michałk 1962: Siegfried Michalk, „Der Einfluß des Deutschen auf die Stellung des Verbum finitum im sorbischen Satz“, w: *Zeitschrift für Slawistik* 7, 232–262.

– 1980: Frido Michałk, „Jurij Hawštyn Swětlik a serbska spisowna rěč za katolikow“, w: *Lětopis* A 27, 10–25.

Muka 1881: Ernst Muka, „Frenceliana. Druhi dźěl“, w: *Časopis Maćicy Serbskeje* 34, 69–78.

– 1904: Ernst Muka, „Die Grenzen des sorbischen Sprachgebiets in alter Zeit“, w: *Archiv für slavische Philologie* 26, 543–559.

Nettle/Romaine 2000: Daniel Nettle, Suzanne Romaine, *Vanishing Voices. The Extinction of the World's Languages*, Oxford: OUP.

Nowusch 1988: Hans Nowusch, *Die Gleichberechtigung der Bürger sorbischer Nationalität in der DDR – verwirklichtes Menschenrecht*, Budyšyn: Domowina.

Pastor 1997: Thomas Pastor, *Die rechtliche Stellung der Sorben in Deutschland*, Budyšyn: Domowina (*Spisy Serbskeho instituta* 15).

Pfister 1996: Max Pfister, „Privilegierte und unterprivilegierte sprachliche Minderheiten in Südtirol und im östlichen Oberitalien, w: *Sprachenpolitik in Grenzregionen – Politique linguistique dans les régions frontalières – Language Policy in Border Regions – Polityka językowa na pograniczach*, Saarbrücken: SDV (*Veröffentlichungen der Kommission für saarländische Landesgeschichte und Volksforschung* 29), 183–203.

Pful 1848: Křesćan Bohuwěr Pful, „Hornołužiski Serbski Prawopis z krótkim ryčničnym přehladom“, w: *Časopis Maćicy Serbskeje* 1, 65–127.

Pjech 1999: Edmund Pech, *Die Sorbenpolitik der DDR 1949–1970. Anspruch und Wirklichkeit*, Budyšyn: Domowina (*Spisy Serbskeho instituta* 21).

Pohončowa 2000: Anja Pohončowa, „Procowanja wo psibliženje gorno- a dolnoserbskego pšawopisa po lěše 1945“, w: *Lětopis* 47, 1, 3–21.

– 2001: Anja Pohončowa, „Leksikaliske wobwliwowanje dolnoserbskeje pisneje rěcy pśez gornoserbšćinu“, w: *Lětopis* 48, 1, 13–23.

– 2002: Anja Pohontsch, *Der Einfluss obersorbischer Lexik auf die niedersorbische Schriftsprache. Ein Beitrag zur Entwicklungsgeschichte der niedersorbischen Schriftsprache*, Budyšyn: Domowina (*Spisy Serbskeho instituta* 30).

Pohončowa/Šołćina 2000: Anja Pohontsch, Jana Schulze, „Sprachwandel im Ober- und Niedersorbischen“, w: Lew N. Zybatow (wud.), *Sprachwandel in der Slavia. Die slavischen Sprachen an der Schwelle zum 21. Jahrhundert. Ein internationales Handbuch*, Frankfurt a. M. atd.: Peter Lang (*Linguistik international* 4), 911–931.

Rajš 1987: [Franc Rajš], *Stawizny Domowiny we słowje a wobrazu*, Budyšyn: Domowina.

Robins/Uhlenbeck 1991: Robert H. Robins, Eugenius M. Uhlenbeck (wud.), *Endangered Languages*, Oxford, New York: Berg.

Sasse 2001: Hans-Jürgen Sasse, „Das weltweite Sprachensterben – ein unaufhaltsamer Prozess?“, w: *Lětopis* 48, 2, 68–80.

Šatava/Hose 2000: Leoš Šatava, Susanne Hose (wud.), *Zdźerženje, rewitalizacija a wuwiće mjeńšinowych rěčow: teoretiske zakłady a praktiske naprawy*, Budyšyn: Serbski institut.

Schuster-Šewc 1959: Heinz Schuster-Šewc, „Sprache und ethnische Formation in der Entwicklung des Sorbischen“, w: *Zeitschrift für Slawistik* 4, 577–595.

– 1963: Heinz Schuster-Šewc, „Die Geschichte der sorbischen Schriftsprachen (Ein Grundriß)“, w: *Славянска филология* 3, София: БАН, 135–151.

– 1965: Heinz Schuster-Šewc, [diskusijny pśinosk k *Lötzsch 1963*] w: *Славянска филология* 7, София: БАН, 251–253.

– 1967: Heinz Schuster-Šewc, *Sorbische Sprachdenkmäler. 16.–18. Jahrhundert*, Budyšyn: Domowina (*Spisy Instituta za serbski ludospyt* 31).

– 2000: Heinz Schuster-Šewc, „Łužiska serbšćina – jedna abo dwě rěči? (Problematika a staw diskusije)“, w: Heinz Schuster-Šewc, *Das Sorbische im slawischen Kontext. Ausgewählte Studien*, Budyšyn: Domowina (*Spisy Serbskeho instituta* 24), 66–78.

Skutnabb-Kangas 2000: Tove Skutnabb-Kangas, *Linguistic Genocide in Education – or Worldwide Diversity and Human Rights?*, Mahwah NJ, London: Lawrence Erlbaum Associates.

Šołćina 1997: Jana Šołćina, „K prašenju purizma w hornjoserbskej spisownej rěči“, w: *Lětopis* 44, 1, 169–179.

Starosta 1984: Manfred Starosta, „Ze źěła dolnoserbskeje rěcneje podkomisije“, w: *Rozhlad* 34, 45–47.

Starosta/Spiess 1994: Manfred Starosta, Gunter Spiess, „Zasada a směrnice źěłabnosći Dolnoserbskeje rěcneje komisije“, w: *Rozhlad* 44, 421–423.

Stone 1968: Gerald Stone, „Der Purismus in der Entwicklung des Wortschatzes der obersorbischen Schriftsprache“, w: Helmut Faßke, Ronald Lötzsch (wud.), *Přinoški k serbskemu rěčespytej*, Budyšyn: Domowina, 152–157.

– 1971: Gerald Stone, „Lexical Changes in the Upper Sorbian Literary Language during and following the National Awakening“, *Lětopis* A 18, 2, 1–127.

– 1985: Gerald Stone, „Language Planning and the Lower Sorbian Literary Language“, w: Gerald Stone, Dean S. Worth (wud.), *The Formation of the Slavonic Literary Languages. Proceedings of a Conference Held in Memory of Robert Auty and Anne Pennington at Oxford 6–11 July 1981*, Columbus: Slavica (*UCLA Slavic Studies* 11), 99–103.

– 1989: Gerald Stone, „Die katholischen Sorben und die Anfänge ihrer Schriftsprache“, w: Hans Hecker, Silke Spieler (wud.), *Deutsche, Slawen und Balten. Aspekte des Zusammenlebens im Osten des Deutschen Reiches und in Ostmitteleuropa*, Bonn: Kulturstiftung der Deutschen Vertriebenen, 105–114.

Šurman 2001: Pětš Šurman, „Serby w Gornej a Dolnej Łužycy – k mjazsobnym pośěgam po lěše 1945“, w: *Lětopis* 48, 2, 95–113.

Šwjela 1903: Gottlieb Šwela, *Dolnoserbski pšawopis*, Budyšyn: Maćica Serbska.

Tešnaŕ 1853/2000: Jan Bjedrich Tešnaŕ, „Serbske słowa k serbskim wutšobam“, w: Christa Brandtowa (wud.), *Casnikowa cytanka 1848–1899*, Budyšyn: Domowina, 67–74.

Thomas 1988: George Thomas, „Towards a Typology of Lexical Purism in the Slavic Literary Languages“, w: *Canadian Slavonic Papers* 30, 96–111.

– 1991: George Thomas, *Linguistic Purism*, London, New York: Longman (*Studies in Language and Linguistics*).
Verfassung/Wustawa 2001: *Verfassung des Freistaates Sachsen – Wustawa Swobodneho kraja Sakskeje*, Drježdźany: Sächsische Landeszentrale für politische Bildung.
Zaprudski 1998: Сяргей Запрудскі, *Правапісныя рэформы ў славянскіх літаратурных мовах у XX стагоддзі*, Мінск: БДУ.

Lower Sorbian – Twice a Minority Language

Summary

Lower Sorbian, just like Upper Sorbian, has always been a minority language with respect to German. Both were subject to a policy of linguistic assimilation eventually countered by the Sorbian renascence (19th century) that combated German influence through a policy of Sorabisation (and Slavicisation). For Lower Sorbian, this led to a "second minority situation" with respect to Upper Sorbian. Upper Sorbian domination was especially effective in the German Democratic Republic when centralist structures and the lack of an indigenuos Lower Sorbian movement led to large-scale influence of Upper Sorbian on Lower Sorbian on all linguistic levels. It was not until recently that the autochthony of Lower Sorbian was asserted. Since then, some of the Upper Sorbian influence has been rescinded, sometimes in favour of a renewed influence of the other dominating language, German. The precarious situation of Lower Sorbian as a minority language is aggravated by this doubling of its minority status. The language policies employed so far have not been able to offset this double danger.